

Lärdomar om Östen Undéns – och Erlanders – tid

av Olof Santesson

TITEL:

Östen Undén, Tage Erlander och det kalla kriget

FÖRFATTARE:

Mats Bergquist

FÖRLAG:

Santérus Förlag, 2023

NÅGON GÅNG I historien samlas så många starka män i tid och på plats att man undrar hur de fick plats med varandra. USA:s tillblivelse var ett sådant tillfälle. Ett mer närliggande exempel, som kanske verkar att ta i, är de framträdande socialdemokratiska politiker som Per Albin Hansson under trettioalet samlade krig sig och som fanns där, när andrarangspolitikern Tage Erlander blev statsminister. Namn som lever än idag: Wigforss, Möller och den koleriske Sköld. Hur stod ”den nye” ut? Om en fjärde, Östen Undén, har ledamoten Bergquist skrivit en bok i det anspråkslösa formatet som borde läsas av alla med intresse för vad som lett oss dit där vi står.

Boken bygger på vad som tog form under Undén, medan Erlander trevade sig fram till en mer närvarande ledarroll. Bliven utrikesminister efter en lång politisk och juridiskt professorlig karriär tog Undén tag i sitt fögderi utan att nalkas de andra i något äldre statsmannakotteri. Det han gjorde, gjorde han själv, helt allena. Och han skötte jobbet så som många omvittnade, så att författa-

ren minst två gånger kallar honom ikonisk. Det måste man nog ha tillbringat en karriär i UD för att riktigt inse.

Med uppbyggnaden av det svenska välfärdssystemet hade Undén, så politiker han var, föga att göra. Det hade desto mer den ende han verkligen var befryndad med; finansministern Ernst Wigforss. Båda var Lundakademiker (så även Erlander, fast som ”överliggare”) men det som verkar märkligt i den reformistiska regeringskrets de tillhörde var att båda börjat som radikala socialister, Wigforss mest. Båda hade beundrat männen bakom den ryska revolutionen och hoppats att den skulle lyckas. Wigforss slutade sin karriär som äldre statsman med en berömd biografi i tre delar. Det gjorde inte Undén. Han blev som sagt ikon för dem som hade stått vid sidan när den gamle mötte utlänningar på tu man hand, själv antecknade vad de hade sagt och sedan gick att skriva sina egna tal som han spred vid uppdykanden på landsbygden.

Båda, Wigforss och Undén, bevarade ett komplett ointresse för väst och särskilt

USA, vilket borde ha känts lite konstigt för Erlander, en statsminister som själv inte var lika antikapitalistisk och USA-likgiltig medan han närde sina intellektuella intressen, böcker och teater. Men han litade på utrikesministern som lugn och trygg när saker hände och oroade sig när denne var borta, såsom vid nedskjutningen av den signalspanande Catalinan 1952. Då, medan flygvapenchefen Nordenskjöld personligen flög och jagade ryssar, kände han sig ensam.

Det var ett fall. Metodiskt går Bergquist igenom alla de andra som de flesta av oss har hunnit glömma eller borttränga men som bidrog till att präglade svenska omvärldsrelationer. Bara att räkna upp dem påminner om att de var rätt många. Några av dem färgades av sådant som särskilt engagerade Undén: skandinaviskt försvarsförbund som, han hoppades skulle föra skandinaverna bort från stormaktsrivaliteten och till en kompromiss om det itußläkta Tyskland och hans egen idé om en kärnvapenfri gruppering utan geografiska gränser. Det var ting som erinrade om att Undén i Brantings efterföljd varit en NF-vän med stark tro på mellanfolkligt samarbete. När det gäller Libanon var han legalist i att hålla distans mellan amerikanska fredssoldater och FN:s observatörer vilket störde generalsekretären Dag Hammarskjöld, och han själv blev sur när han kritiserades.

Ett block handlar om Sovjet som Undén i sin realistiska skepnad ville hålla oss vänner med. Det gick ut över den försvunne Raul Wallenbergs, vars öde han dessvärre inte var ensam om att låta vara. En skugga faller över hela UD, hela Sverige, tills man så småning-

om tog sig samman och började efterforska, även det retade Kreml. Notkrisen 1961, då Sovjetunionen förde VSB-pakten på dagordningen hanterades klokt, men då hade Erlander med sina Finlandskontakter och intressen börjat ta för sig av beslutsam regeringsledning.

På den här vägen skulle det fortsätta med ett mer jämnspelet förhållande mellan statsminister–utrikesminister, fast det inte blev varmt och inkännande. Någon riktigt central figur var Undén inte längre när Hjalmarsonaffären höjde svenskt tonläge. Sin viktiga och välgörande roll hade han kvar att spela som starkt framträdande antikärnvapendebattör i tätt samband med partiets kvinnogrupp.

Ett vad författaren kallar paradigmskifte höll på att ge framför allt utrikespolitiken en ny form när avkoloniseringen och framför allt Vietnam fick den svenska försiktigheten att vändas i sin motsats, allt poängterat genom ökad biståndspolitik och Olof Palmes i efterhand ryktbara Gävletal. Den nya aktivismen och moralismen var nog föga i Undéns smak.

Personen Unden dissekeras inte, klokt nog. Till sådant finns det lite att tillfoga även om man tror på uppgiften att människan Östen Undén kunde visa humor och värme i rätt miljö. Hans stora roll i svensk utrikespolitik skildras statsvetenskapligt–historiskt både kunskapsmässigt och lättfattligt. Den enda biografi som har funnits är femtio år gammal. Nu är bristen åtgärdad genom Mats Bergquist bok som får den, som vill, att minnas och lära sig av.

Recensenten är ledamot av KKrVA.